

JEOPOLİTİK KENDİNİ BİLMEZLİKTEN ÇIKMAK YAHUT DEVLET-MİLLET VE ŞEHİRİ DÜŞÜNMEK

Prof. Dr. Altan ÇETİN

Ortadoğu'daki derin jeopolitik analizler düzenin esasını teşkil eden hususları birlikte düşünebiliyor mu? Bu soru Doğunun ortasındaki bu egzotik yeri yeniden mihver bölge yapmanın gerekçelerine dair sorular sormak da demek oluyor. Bu bakımdan devlet, millet ve şehir gibi bölgede gittikçe varlığı silikleşen yahut mefhumu muğlaklaşan meseleleri kendince bir iç bakışla, bütün olarak ve tüm siyasi ve kültürel manaların ötesinde bu kavramları varoluşumuz noktasında okumak, anlamak vaziyeti daha içeriden değerlendirmeye ve olan bitene dair daha gerçekçi düşünmeye faydalı olabilir. Coğrafya kaderse onun üzerindeki politik ve medeni gelişmeler bu kaderin üzerinde insan iradesinin imzası gibidir. Nizam insan varoluşunun mefhumundaki en esas meselelerden birisidir. İnsan mefhumunda devlet-millet ve şehri okumak maziye pasif bakışımızı müstakbel adına aktif kılmak olacaktır.

DEVLET NİZAMIN DİREĞİDİR

Milletimi kalkındırayım, besleyeyim diye...

Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım.

Kutadgu Bilig'de, *Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmazsa akıl işe yaramaz*, denilerek devletle halk arasındaki irtibatın çok önemli bir yönüne işaret eder: Bilgi. Türk devlet anlayışı halkın babası konumunda aklını hangi bilgiyle donatmış yahut hangi gerçekliğe dayanmıştı ki Türkler devlete baba sıfatını vermişlerdi. Müşterek bir terbiye, ahlak ve vicdan birliği içinde ve bunun bilgisi ile halkı/milleti idare eden Türk devlet idraki elbette günümüzün patronaj anlayışına ve çıkar odaklı bütünleşmeleri merkeze alan devlet telakkisinden farklı bir yerde ve kanaatimizce varlığının doğasına çok daha uygun bir yerde duruyordu. Kuvvete dayalı ve otokratik gibi gösterilmeye çalışılan bu baba devlet anlayışı çok daha organik ve çok daha samimi içtimai sözleşmelere dayanıyordu. Sömürgeci bir anlayışın kendi toplumu ve başka toplumlar için icad ettiği aklın bilgisi şüphesiz teknolojisi gibi mekanik olacak, evrimciliğindeki anlayışla insanı da bu çerçevede değerlendirecektir. Bu devlet için töre/hukuk ve adalet modern devletin kibirli teorilerinden çok daha organik bir tarzda Türk devletinde işlemiştir. Lakin Ortaçağ batısının devletimsilerine galebe çalan modern aklın teorileriyle baba devlet bünyesini kategorize etmek şüphesiz bir gerçek çarpıtması ve akıl tutulmasına yol açacaktır

ve açmaktadır. Tarihî bir dönemin arızlarına karşı kendi iç şartlarında bir kültürün ürettiklerini evrensellik iddiasıyla insanlığa dayatmasının anomalilerini önceleri modernleşme şimdileri ise küreselleşme kostümü içinde yaşamaktayız. Hiçbir tarihi tecrübenin faydadan hali olmadığı, her tecrübenin tümüyle iyi ya da kötü olamayacağı fikri ile itidale ulaşmak bu savrulmalar zamanında en anlamlı yol gibi gözüküyor. Tümünden kabul yahut red akla deli gömleği giydirmekten başka bir şey olmayacaktır.

Kutadgu Bilig'de baba-oğul ilişkisi özellikle bir kısımda ortaya konulur. Bunun aile içinde manası yanında bir önemli sebebi de ailede görülen bu sosyolojik ilişkinin devlet baba kavramsallaştırılmasında genelleştirilmiş olmasıdır. Bu bakımdan bir siyasetname olan Kutadgu Bilig'de babanın oğluna tavsiyeleri bir anlamda da devletin oğullarından beklentisini de açığa çıkaracaktır. Bu sayede belki de devlet baba kavramının rasyonel bir kavramsal içeriği olduğu hususu da gösterilmiş olacaktır. Bu yolla baba-oğul imajınasyonu ile ailenin ve kültürün küçük planda devletin devamı ise büyük planda süre giden hafıza noktasında ele alınabilecektir. Elbette modern öncesi çağın gerçeklik dairesine dair bir kültürde yazılan Kutadgu Bilig'in ortaya koyduğu meselelerin şekilleri ve cevapları üzerinden değil özler ve bu metinden güne aktarılacak sualler ile geleceğe bakmak endişesi ile ele almak zarureti ifade edilmelidir.

Peki, gelenek devleti niçin baba gördü? Bu anlayış esasta nasıl gerekçelendirilebilir?

Bu soru İbn Haldun'a sorulsaydı muhtemelen cevabına şu tespitle başladığı: *Şu halde insan nevi için (içtima ve toplu olarak yaşamak zaruridir. Aksi takdirde insanların varlıkları ve onlar vasıtasıyla Allah'ın âlemi mamur ve onları arzda kendine halife kılma yolundaki iradesi tam olarak gerçekleşmiş olmayacaktı. Bu ilmin konusu olarak seçtiğimiz umranın manası işte budur... Beşer için içtima(cemiyet hayatı) zaruridir. Umranın manası da budur. İctimaî hayatta halkı, kendisine müracaat edecekleri bir kanun koyucuya/yasaklayıcıya (vazi') ve hâkime mutlaka ihtiyaçları vardır. Onlar hakkında hüküm veren yönetici bazen Allah tarafından nazil olan hükümlere istinat eder, hâkim bazen de aklî siyasete dayanır. İşte insanın ferdiyetinin bir adım ötesi aileden başlayarak "baba" imgesi en geniş teşkilatlanması olan devlete kadar kadim dünyada mevzu bahis oldu. Organik bir süreç olarak varoluşun icabı bahsedilen baba telakkisini önümüze koyuyor. Baba nasıl doğumun tohumu ise devlette de yönetici olarak baba içtimai düzenin tohumu hükmünde olacaktır. Buna ilave düzeni sağlamak işlevinde baba aile içinde nasıl çekirdek ise devlette de baba sıfatında yönetici benzer analogiyle düşünülebilir.*

Baba varoluşun esasında karşımıza çıkarken bahsedilen düzenin nasıllığına bays olmak açısından da umranda manalı bir yer alacaktır. İbn Haldun tam burada *Umrân*, toplumla **kaynaşmak** ve **ihtiyaçları gidermek** maksadıyla *şehire veya bir konaklama yerine inmek ve orada birlikte ikamet etmekten ibarettir. Birlikte yaşamının sebebi maişetleri temin ederken tabiatları icabı insanların birbirine yardım etme* durumunda bulunmalarıdır, tespitini yapacak ve birlikte yaşamının temini bakımından devlet ve yöneticisinin durumunun baba sıfatıyla taşıyacağı manayı muhtemelen ortaya koyacaktı. Bunun devamında ise İbn Haldun, *Sonra bu içtima insanlar için hâsıl olup âlemin umranı onlarla tamamlanınca bu takdirde insanları birbirine karşı koruyacak (ve saldırılarını defedecek) bir vazia (kötülükten caydırıcı bir güce) mutlaka ihtiyaç vardır. Çünkü saldırmak ve haksızlık yapmak (udvan ve zulm) insanların, hayvanî tabiatlarında mevcuttur. Yabani hayvanların tecavüzlerini defetmek için imal edilmiş olan silah, insanlardan gelen tecavüzleri defetmeye kâfi değildir. Çünkü aynı silah diğer insanların hepsinde mevcuttur. Şu halde insanların yekdiğerine karşı tecavüz etmelerini önleyecek “başka bir şeye” behemahal ihtiyaç vardır. Bahis konusu “başka şey”, kendilerinin dışında olan bir canlı olamaz. Çünkü hayvanların tümü, idrak ve ilham itibariyle insanlardan eksiktirler. O halde bahis konusu vâzi' insanlardan biri olacaktır. Fakat bu vâzi'in diğer insanlar üzerinden bir galebesi sultası, kahir eli ve üstün bir hâkimiyeti bulunacaktır.*

Böyle olmalıdır ki, bir kimse diğere tecavüz edemesin, zarar veremesin. Hükümdarın manası işte budur, izahıyla devletin baba olmasının mahiyetini bize gösterecekti. Devleti “baba” gören gelenek adalet dairesi çerçevesi içinde insan tekinin içtimai varoluşunun esası olan devletin ve medeniyetin esasının zeminin ortaya koyar. İnsanlar müşterek ahlak, terbiye ve vicdanda aile zemininde başlayarak şehir ve ülke çapına kadar ki teşkilatlarında organik bir bütün görüldüğünden birlikte yaşama duygularının esası modern zamanların dayattığı telakkilerden çok daha esaslı ve gerçekçi idi. Baba kavramının burada öze ve oradan teşekkül edecek sürece tekabül eden manasını görerek bunu tarihi gerçeklik içinde tüketmeden anlayamaya çalışmak bu yazıda gösterilmek istenenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Burada illacı bir zorlama değil ama sert suyu yumuşatacak yahut moderniteyle kafa karışıklığına karşı bir hatırlatma söz konusudur. Devletin şerikleri onun inorganik çıkar ortakları olmayıp, organik bağlarlar onda kendi öz düzen ve müştereklerini gerçekleştirme imkanına dair tabii birlikteliğin değer ortakları olduğu gözden hiç kaçırılmamalıdır. İnsan tekinin içtimai kimliği milletse bunun bahsedilen düzen için teşkilatı devlettir. Bu bakımdan içtimai varlık olarak bir araya gelen insanlar bu manada bir millet duygudaşlığında kaynaşır ve bir şehir, ülke yahut beşeriyet bazında yardımlaşmak için birlikte olurlar; manasız çıkarların bir toplumu millet yapmayacağı gibi, çıkar odaklı ortaklıklara şerik olmanın babayı bir patrona dönüştüreceğinde şüphe yoktur. O zaman varoluşumuza yabancılaştığımız demektir. Hülâsa devletin baba olması siyasi değil varoluşaldır.

MİLLET DEVLETİN ZEMİNİ

...Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız.

İnsan varlık, oluş/düşünce yahut yaradılışı nüvesinde bir *muallak/soyut* kavramın esasını içinde bilkuve taşır. İnsan teki diğer fertlerle birlik oluşturuldukça bir öz/soyut açılış ortaya çıkar; bilfiil/*müesses* bir durum teşekkül eder. Bu suretteki kavram gelişerek millet haline gelecektir ki somutlaşan varlık kendi oluşunun *mükerrer/mütedavil* esasına ulaşır. Yani insan tekinin bilkuve esasında millet olmanın potansiyel imkânı meknuzdur. İnsan medeni bir varlık olarak ictimai varoluşu içerisinde yaşayacağı birliktelikler yahut çatışmalarla mahsus kimlik ve şahsiyetini kurarak özünü teşekkül ettirir; nihayet millet bünyesi ortaya çıktığında varoluş kavramının manasına, bilkuve imkân bilfiil oluşuna erişmiş olur. Kültür bu manada bir öz halinde varlığın/oluşun/potansiyel fikriyatın/kendindeki bir kendiliğin kendisini aşikâr etmesidir dense yanlış olmaz. İnsan medeni doğası böylece kimliğine ulaşmış olur. Bunun izleneceği, aşikâr olacağı zemin tarih ve coğrafyadır. İnsanın kendini bir millet içinde düşünmesi, mefkûresinin bu kavrama istinadı varlığın esasına koyduğu öz üzerinden yeniden oluşunun cevherine ulaşması demektir. Bu teorik görünen izah insan tekinin kendini anlamlandırmasının münferit hikâyesi, tarihi tecrübe ve güncel durum bahsedilen mantığın işleyişini pratiğinde kendisini gösterir niteliktedir. Millet kavramına en muarız cephede bile bir millet intisabının söz konusu olduğu görülecektir. İnsanlığın millet olgusunu “müşterek yaratılış doğasına” atıf ile “varoluş mantığının gerçeğini” evrenselcilik, insancılık vs. gerekçelerle yok sayanların ya silinmiş hafızaları ya da silmek istedikleri büyük bir hafıza vardır! Hülâsa millet kavramı siyasi değil varoluşsalıdır. Hegel bahsedilen süreci “*Bireyin bu ruhla ilişkisi, kendisini ve hayatını bu aslî varoluşla var ve anlamlı kılıyor olmasıdır. Bu ruh, milletin sahip olduğu bu ruh, dünyada, onu, kesin bir yere sahip kılabilen karakteri ve kabiliyeti olur; birey, bu ruhla bir şey olur. Zira birey, kendisini mensubu olduğu bir halkın varlığında, kendisini onunla ilişkilendirildiği- kendisine objektif olarak sunulan-, halihazırda tesis edilmiş, muhkem bir dünya bulur. Bir halkın varlığından hoşnut ve memnun olduğu ve tatmine ulaştığı şey, işte bireyin bu yükümlülüğü ve bu dünyasını mümkün kılan millet ruhu'dur.*”, tespitiyle ortaya koyar. İnsanın mahut özgürlük ve insanlık mefkûresi bahsedilen millet varoluşunun üstüne bilinci, kendi milleti ve sair milletlerle kuracağı bir yardımlaşma ve faydalı olma bakış açısına bağlanmakla manasına ulaşacaktır. Bunun imkânı ise Farabî'nin bize tanıttığı küresel dünyanın tam tersi istikamette insanlığı zorladığı *erdemli şehrin* teşekkülü ile mümkündür.

Yukarıda bahsedilen ve Hegel'e atıf ile temellendirilen çerçevenin ayakları İbn Haldun'un millet vakiasının varoluşunda özü ve mantığı ortaya koyan tespitleri iyice yere basacak ve millet olmak gerçeğinin varoluşa dair doğası daha iyi tezahür edecektir: İbn Haldun'a göre **“Tek bir nesepe ve asabiyet mevcut olmadıkça, onların savunma ve koruma faaliyetleri sadakatle ifa olunmaz. Çünkü onların şevket ve kudretleri bu sayede kuvvetlenir ve kendilerinden korkulur hale gelirler. Zira her insan, kendi asabesinden ve nesebinden olan kimselerin imdadına koşmaya, daha çok önem verir. (Asabesinden gelen feryat, kişiyi galeyana getirir). Allah'ın kullarının kalbine yarattığı dar ve sıkışık zamanlarda hısım ve akrabasının imdadına koşma ve onlara karşı şefkatli olma duygusu insan tabiatında mevcuttur. Yardımlaşmaya ve dayanışmaya vesile olan bu duygu olduğu gibi, düşmanlarına daha çok korku salmalarının sebebi de budur.”** Neseplerdeki semere ve fayda, yardımlaşmayı ve gayrete gelerek imdada koşmaya vesile olan asabiyetten ibarettir; asabiyetten kast olunan müdafaa ve mücadelenin gerçekleşmesi de neseple olur. İbn Haldun'a göre burada bir **birleşme, dayanışma ve kaynaşma** söz konusudur. İbn Haldun ve Hegel zaviyesi millet kavramının mefhumunu aşık eder niteliktedir. Milleti var eden ve bugün de milliyetçi düşüncenin özde millet kavramının esasında gördüğü telakkiler Hegel çerçevesinin içini doldurur mahiyette İbn Haldun'da yukarıdaki şekliyle ortaya konulur. Bireyi tatmin eden ve mesuliyetini gösteren ruh millet gerçeği ile insanı tamamlar. İşte insan teki bu yolla şey iken bir şey olur. Pozitivist bir mantıkla ortaya konulan biyolojik/ırkçı millet tasniflerini merkeze alarak, muhtelif unsurlara dayanarak millet kavramına bakan ve üst kavramlar öneren tüm enternasyonelcilikler sadece hedef bir toplumu hafızaslaştırma hedefine matuftur denirse çok da büyük bir iddia ortaya atılmış olmayacaktır.

Millet mefhumunun üstünde ise, tarihi pratiğimizde baba sıfatıyla anılan, devlet gelir. Devlet'in millet merkezli esasını Hegel'in şu tespitlerinden anlamak mümkündür: **Devlet, bir milletin ruhu, milletin bütün nispetlerine girmiş olan kanun olduğuna göre, anayasa da, tabiatıyla, millî ruhun özelliğine bağlı olacaktır; çünkü devletin içeriğini millî ruh meydana getirir. Millî ruh, din, hukuk, bilim, sanat sanayi gibi türlü özel alanlara ayrılır. Millî ruhun bu türlü anları içten bir bağ ile birbirlerine bağlıdırlar. Bir milletin tarihi, idenin millî ruhun türlü alanlarında gerçekleşmesinin tarihidir. Gerçek devlet, millî ruh ile doymun olan bir devlettir.** Görüleceği üzere İbn Haldun zaviyesinde gösterilen millet mefhumu Hegel'in ortaya koyduğu bu tarifle varoluşunun gerçeğine ciddi manada yaklaşmış olacaktır. İbn Haldun da devleti milletin düzen arayışının teşkilatı olarak görür.

İşte devleti baba kılan Türk devlet telakkisinin varoluş esasında bu yazıda gösterilmeye çalışılan millet anlayışı yer alır. Bu bakımdan insan milletin millet ise devletin zeminidir. Bizi milletler haline koyan yaradılışımızın esasını anlamak için milletin varoluş zeminine ve bu

çerçeve de ortaya çıkan devlet yapısını siyasi olmasının ötesinde anlamak mefhumuna vakıf olarak aklımıza sahip çıkmak bakımından önemlidir. Devletsiz ve milletsiz yapmacık teorilerle millete yol gösterdiğini söyleyenler ise onu kendisine ve varoluşuna yabancılaştırdıklarının bilince olan yahut gaflete düşürdükleridir. Millet in ve devletin teşekkül saiklerini yazıda arz edilen mesail üzerinden düşündüğümüzde milli bir devletin milletimize ve insanlığımıza faydanın en yüksek yapılması olduğunu düşünmek durumundayız. Selçuklular ve Osmanlılar millet zemininde bir devlet baba kurmasalardı nizam verdikleri cihan ve insanlığa tarihin şahit olduğu faydayı sağlayamazlardı. Küreselleştirilen dünyamızda şirketlerin vesayetindeki beşeriyetin çıkışı kendi doğasına rücu olacaktır. İnsan âlemde bir “numara” ile kodlanmaktan çok daha fazlası için vardır ve özgürlüğün gerçek manası da doğamızın yolunda olmaktır.

Hülasa davamız “insan olmamızın” esasını insanlık zaviyesi ve milli çerçevede teşhis ve tespittir. Erol Güngör hocanın, milliyetçilik, milli kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazar yeri halinden kurtarmak hareketidir. Binaenaleyh, milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır, tespitinin, yazıda sunulan siyaktaki millet-devlet zeminindeki izahla birlikte, maksat ve manasını belki daha fazla sezebiliriz...

ŞEHİR, DEVLET- MİLLETİN VAROLUŞ ZEMİNİ

Çoğalmamız gereken şehirlerde azalıyoruz

Birleşmemiz icab ederken şehirde bölünüyoruz

Kalabalık olacakken bir şehirde neden yalnızlaşıyoruz?

Farabî, *Fâzıl şehir tam sıhhatte bir vücuda benzer. Bütün uzuvları onu hayat devresinin sonuna kadar muhafaza etmek hususunda yardımlaşırlar.* Yine Farabî, *her insan, yaşamak ve üstün mükemmeliyetlere ulaşmak için yaradılıştaki birçok şeylere muhtaç olup bunların hepsini tek başına sağlayamaz. Her insan bunun için, çok kimselerin bir araya gelmesine muhtaçtır. Her ferd bu ihtiyaçlardan ancak üzerine düşeni yapar. Bütün insanların birbirleri karşısındaki durumları da bu merkezdedir. Böylece her ferd, tabiatındaki mükemmelleşme ihtiyacını, ancak muhtelif insanların - yardımlaşma maksadıyla - bir araya gelmeleriyle elde edilebilir,* tespitleri ile şehrin künhüne dair zihnimize akseder. Farabî'nin bu izahı devletin, millet in zühur ve teşekkülündeki varoluşa dairlikle birlikte düşünülmalıdır. Bu cümleden şehir de insan merkezli bir varoluş tasavvurunda ele alınması icab eden bir yapıdır. İnsan kavramının cemiyet teşekkülünün mefhumunda millet ve devlet nasıl varoluş ilkesi ise şehir de bunun diğ er bir ilkesidir. Bu bakımdan şehir modern bir tezahür olmayıp

varoluşumuzu tamamlayan bir esastır. Şehirlerimiz sağlıklı bir vücut mudur? Yardımlaşma mefhumumuzda dilenci gördüklerimize üç beş kuruş vermek dışında ne var?

Bir medeniyet kaynağı Kitap'taki şehre dair tezahürlere bakmak meseledeki varoluşa aitliği gösterme yolunda ayaklarımızı yere değdirecektir: *Şu şehre girin de onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiyin (2-58), Ey Rabbim, burasını güvenli bir belde kıl (2-126), Allah bir şehri misal olarak verdi: Bu şehir güvenli, huzurlu idi, Oraya her yerden rızık bol bol geliyordu. Ne var ki onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku elbisesini (felâketini) tattırdı. (16.112).* Görüleceği üzere şehir, insan cemiyetinin Farabî'nin bahsettiği muhtelif ihtiyaçları giderme, güvenlik, yardımlaşma gibi konularındaki toplanma mekânı mefhumunda gösteriliyor.

İnsanın cemiyet teşekkülünün millet ve devlet mefhumundaki zuhurunun daha önceki yazılarda gösterilmesine binaen şehir bu iki tezahürün gerçekleşme alanı ve imkânı olarak görülmelidir. Siyasî, dinî, millî hülâsa kültüre dair tüm iltisakları ötesinde var olmamızın manasına aidiyeti noktasında bu kavramlara bakmamız gerekmiyor mu? Doğamızdaki mükemmelleşme ihtiyacımızı gidermek yolunda devleti ve milleti kuran, organize olan insan tabiatı bunun yanında mükemmelleşmek ve yardımlaşma gibi hacetlerini bu yolda gidermek için Farabî'nin işaret ettiği üzere şehir, şehirlerin toplamı millet ve milletlerin birleşimi insanlık çapında bir yardımlaşma medeniyeti kurmak üzere teşkilatlanırlar, dense çok mu mübalağa olur? Mefkûre budur dense hatamı olur? Belki de, tarih felsefemizin insan tarihinde araması gereken esas istikamet bu yardımlaşma ve dayanışma medeniyetine yaklaşp uzaklaşmamız olmalıdır!

Nihayet, Çelebi Mehmet'in, daha önce de bahsettiğimiz, mezarında yazılan *nasıru'l-ibâd, âmiru'l-bilad ve dafiu'z-zulumat ve'l-fesat* olarak tespit ettiği mefkûreye bu zaviyeden bakılacak olursa şehre dair bu esasların siyasi olmayıp, varoluşa dair yani insanın anlam ve aidiyet gerçeğine tekabül ettiğini unutmamak gerekir. Akl-ı selim, kalb-i selim ve zevk-i selim zaviyesi bir ideoloji değil, var olmaktır. Bir üslup, iman ve gayedir. İnsanlara yardımcı olmak, beldeleri imar etmek ve fesat ve zulmü engellemek devlet, millet ve şehrin insanî varoluş zeminindeki gerçeğine ve mefhum-ı aslisine denk gelir. Bencil, maddeci bir ruh böyle bir millet, devlet ve şehir anlayışı kuramaz. Farabî, İbn Haldun ve Yusuf Has Hacib gibi medeniyet eserlerimiz yanında Kant, Hegel gibi batılı düşünürler pek çoklarının da ortaya koyduğu devlet, millet ve şehir anlayış ve felsefimizi kendi kiblesine ve üslubumuz istikametine döndürmedikçe azalıp yalnızlaştığımız şehir kalabalıklarında kaybolmaya devam edecek gibiyiz. İbn Haldun'un *bir arada yaşayan ve yerleşik hayata geçen insan topluluklarının kendi aralarında geliştirdikleri ekonomik, siyasi, hukuki, ahlaki ve maddi organizasyonun toplamına*

medeniyet denir tanımını çevresinde düşürsek varoluşumuzu tahakkuk ettirecek şehirlere bizi ulaştıracak esaslar ve vasıtalar üzerinden düşünmeden devlet ve milletin de varoluş hikmeti ve işlevini tam gerçekleştiremeyeceği aşikârdır. Kendi eseri şehirlerin nesnesi haline gelen insanların, insanlık adına değer üretmekten ziyade nesnesi oldukları beton yığınlarının amacına hizmet ederek, bu “ruhsuz” kütlelerin zihniyet, ahlak ve hareketine sahip olacağına ise şüphe yoktur.

Bir vicdan şehri ve ahalisi yoksa yalnızca gayba mı dairdir?
Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir! (Yahya Kemal)